

Μνήμων

Τόμ. 32 (2012)

ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

mnimon mnimon

doi: [10.12681/mnimon.660](https://doi.org/10.12681/mnimon.660)

Βιβλιογραφική αναφορά:

mnimon, mnimon. (2012). ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ. *Μνήμων*, 32, 311–326. <https://doi.org/10.12681/mnimon.660>

ΧΡΟΝΙΚΟ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

2011-2012

Πρόεδρος: Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Αντιπρόεδρος:* Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, *Γραμματέας:* Ίκαρος Μαντούβαλος, *Ταμίας:* Σοφία Ματθαίου, *Μέλος:* Αγγελική Χριστοδούλου

2012-2013

Πρόεδρος: Σοφία Ματθαίου, *Αντιπρόεδρος:* Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Γραμματέας:* Ίκαρος Μαντούβαλος, *Ταμίας:* Αγγελική Χριστοδούλου, *Μέλος:* Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

2011-2012

Κώστας Λάμπας, Λίνα Βεντούρα, Χρήστος Λούκος

2012-2013

Κώστας Λάμπας, Λίνα Βεντούρα, Έλλη Δρούλια

Α' Συναντήσεις-συζητήσεις

Στα γραφεία της ΕΜΝΕ (Ζωσίμου 11) έγιναν από τον Ιανουάριο του 2011 έως τον Δεκέμβριο του 2012 (Τετάρτες) οι εξής συναντήσεις:

- 12.1.2011 Ισίδωρος Παχουνδάκης, *Η παρουσία των Διαμαρτυρομένων στον ελληνικό χώρο και η ιδεολογικοπολιτική σύγκρουση Ανατολής-Δύσης. Το παράδειγμα των Βαπτιστών*
Συζητητές: Παναγιώτης Μανωλάκος, Γιάννης Τσεβάς
- 26.1.2011 Γιώργος Κουτζακιώτης, *Το μεσσιανικό κίνημα του εβραίου Σαμπατάι Τσεβί (1626-1676) και η ελληνική λογιόσύνη*
Συζητητής: Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης
- 9.2.2011 Κατερίνα Γαρδίκια, *Ελονοσία, σκάκι και ασταθείς επιδημίες στη νεότερη Ελλάδα*
Συζητήτρια: Βάσω Θεοδώρου

- 9.3.2011 Νίκος Παπαστρατηγάκης, *Ρωσική και βρετανική ναυτική στρατηγική στα Στενά, 1890-1904*
Συζητητρια: Άντα Διάλλα
- 30.3.2011 Μάριος Παπακυριακού, *Όργανο «πλουτισμού ή κυριαρχίας» ή απειλή για το μέλλον του «Ελληνισμού της Αιγύπτου»; Διαφορετικές προσεγγίσεις με αφορμή τη «γλωσσομάθεια» των Ελλήνων στην Αίγυπτο (τέλη 19ου – αρχές 20ού αι.)*
Συζητητές: Ματούλα Τομαρά Σιδέρη, Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου
- 6.4.2011 Μαριάννα Καράλη, *Το πρόσωπο και η εικόνα του: φωτογραφική προσωπογραφία και επαγγελματική φωτογραφία τον 19ο αιώνα στην Ελλάδα*
Συζητητές: Φανή Κωνσταντίνου, Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης
- 4.5.2011 Ευδοκία Ολυμπίτου, *Σπογγαλιευτική δραστηριότητα και κοινωνική συγκρότηση στο νησί της Καλύμνου, 19ος-20ός αιώνας*
Συζητητές: Εύα Καλπουρτζή, Νίκος Κοταρίδης

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ

Με αφορμή τη συμπλήρωση των 40 χρόνων
από την ίδρυσή της ΕΜΝΕ / Μνήμων

- 25.5.2011 *Μεταναστευτικές διαδρομές και ιστοριογραφικές προσεγγίσεις (15ος-αρχές 19ου αι.)*
Αναστασία Παπαδιά-Λάλα, *Μετακινήσεις πληθυσμών στον ελληνοβενετικό κόσμο. Ιδεολογικές, κοινωνικές, πολιτισμικές συστάσεις*
Βάσω Σειρηνίδου, *Ελληνικές εμπορικές παροικίες. Ο τόπος υποδοχής ως ιστορικό και ιστοριογραφικό πλαίσιο*
Όλγα Κατσιαρδή-Hering, *Πολιτική των κρατών υποδοχής κατά τις μετακινήσεις στη Διασπορά, 15-19ος αι. Οικονομικές και ιδεολογικές παράμετροι*
Ίκαρος Μαντούβαλος, *Ανάμεσα σε «Άλλους». Όρια, εντάξεις και ταυτοτικές αναζητήσεις των «Ελλήνων» στο κεντροευρωπαϊκό περιβάλλον (17ος – αρχές 19ου αι.)*
Μαρία Ευθυμίου, *Μεταναστεύσεις και μετακινήσεις πληθυσμών: ένα παγκόσμιο φαινόμενο*
- 8.6.2011 *Σπουδές και ερευνητικές κατευθύνσεις στην Ιστορία της τέχνης Συνομιλούν: Δώρα Μαρκάτου, Άρης Σαραφιανός, Παναγιώτης*

- Ιωάννου, Τίτινα Κορνέζου, Νίκος Δασκαλοθανάσης
Συντονιστής ο Ευγένιος Δ. Ματθιόπουλος
- 12.10.2011 *Αγνοημένοι φορείς μεταναστευτικής πολιτικής: Οι διεθνείς οργανισμοί και η μητέρα πατρίδα*
Λίνα Βεντούρα, *Ο Ψυχρός Πόλεμος και η Διακυβερνητική Επιτροπή Μεταναστεύσεως εξ Ευρώπης*
Δημήτρης Χριστόπουλος, *Ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας: μια απόπειρα περιοδολόγησης*
Λάμπρος Μπαλτσιώτης, *Η υποδοχή των ομογενών από τα Βαλκάνια και την ΕΣΣΔ στην Ελλάδα*
- 9.11.2011 *Υγεία και ασθένεια. Η ματιά του ιστορικού*
Κατερίνα Γαρδίκια, *Ο ιστορικός και η ασθένεια. Εισαγωγικές παρατηρήσεις*
Γιάννης Στογιαννίδης, *Ασθενείς και οδοιπόροι. Οι φυματικοί της Αθήνας σε αναζήτηση τόπων θεραπείας, 1900-1940*
Βάσια Λέκκα, *Ο επιληπτικός ασθενής από τον Ιπποκράτη έως τις αρχές του 21ου αιώνα: μία ιστορική προσέγγιση*
- 23.11.2011 *Σχεδιάζοντας πολιτικές για τη δημόσια υγεία και την κοινωνική πρόνοια. Ιατρικός λόγος και υγειονομική επίβλεψη του πληθυσμού*
Συντονίστρια: Βάσω Θεοδώρου
Θανάσης Μπαρλαχιάννης, *Υγειονομική αστυνομία και συγκρότηση του ελληνικού κράτους, 1833-1909*
Λένα Κορμά, *Μετακινήσεις πληθυσμών και υγειονομικά ζητήματα: το Υπουργείο Περιθάλψεως και οι Κανκάσιοι πρόσφυγες*
Δέσποινα Καρακατσάνη, *Ευγονιστικές ανησυχίες και σχεδιασμοί στο Μεσοπόλεμο. Η κοινωνική πρόνοια για την υγεία του παιδιού και η βελτίωση του βιολογικού κεφαλαίου*
Δέσπω Κριτσωτάκη, *Ο τομέας της ψυχικής υγιεινής του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος, 1956-1964: Μία νέα προσέγγιση στην ψυχική υγεία και κοινωνική πρόνοια*
- 7.12.2011 *Τα «Μνημεία» της Ιστορίας στο Διαδίκτυο: επιλογή, τεκμηρίωση και διαχείριση των πηγών σε ψηφιακό περιβάλλον*
Έλλη Δρούλια, *Πηγές και τεκμήρια ιστορίας: μικρή αναδρομή και το καθοριστικό σήμερα, θεωρία και πράξη*

- Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Η βουλιμία της πληροφορίας. Ψηφιοποιημένα ιστορικά τεκμήρια στο Διαδίκτυο*
 Συζητητές: Μήτσος Μπιλάλης, Φίλιππος Παππάς
- 21.12.2011 Μαρία Δαμηλάκου, Χρήστος Λούκος, *Διακόσια χρόνια από τα επαναστατικά κινήματα για την ανεξαρτησία της Λατινικής Αμερικής: ερμηνεία του χθες, αναζητήσεις του σήμερα*
 Συζήτηση με αφορμή την έκδοση των *Πρακτικών* του ομότιτλου Συμποσίου
- 11.1.2012 Συζητώντας για τις ιστορίες της πόλης
 Χριστίνα Αγριαντώνη, Γιάννης Γιαννιτσιώτης, Χρήστος Λούκος, Γιάννης Μπαφούνης
- 25.1.2012 *Οι πόλεις στον πόλεμο*
 Μαρία Καβάλα, *Η όξυνση των αντιθέσεων του Μεσοπολέμου στη Θεσσαλονίκη του 1940-1945 και η βίαιη αλλαγή της φυσιογνωμίας της*
 Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *Μία κοινωνία σε κίνδυνο. Στρατηγικές επιβίωσης στην κατοχική Αθήνα*
 Βασιλική Λάζου, *Βιώνοντας τον εμφύλιο στα μετόπισθεν. Όψεις της καθημερινότητας σε μία επαρχιακή πόλη, Λαμία 1946-1949*
- 22.02.2012 Γιάννης Σκαλιδάκης, *Οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις της συγκρότησης της Ελεύθερης Ελλάδας έως την ίδρυση της ΠΕΕΑ (καλοκαίρι '43 – άνοιξη '44)*
 Συζητητής: Προκόπης Παπαστράτης
- 14.03.2012 Ελένη Κυραμαργιού, *«Σωστή μάχη είχαμε». Στρατιωτικοποίηση, καταστολή και επιτήρηση σε μια εργατική παραγκούπολη (Δραπετσώνα, 1929-1955)*
 Συζητητής: Πολυμέρης Βόγλης
- 28.03.2012 Εύα Καλπουρτζή, *«Ως άλλου πάσχοντος»: Μια ακόμη προσέγγιση στο νέο μαρτυρολόγιο*
 Συζητητής: Γιώργος Τζεδόπουλος
- 18.04.2012 Θανάσης Μπαρλαγιάννης, *Συγκρότηση της υγείας, συγκρότηση της κοινωνίας: η ιατρική περίθαλψη και η υγειονομική προστασία στο ελληνικό βασίλειο (1833-1909)*
 Συζητητές: Κατερίνα Γαρδίκια, Βαγγέλης Καραμανωλάκης

- 30.05.2012 Κατερίνα Δέδε, *Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου. Ο βραχύς βίος ενός κεντρώου κόμματος (1950-1953)*
Συζητητές: Λεωνίδα Καλλιβρετάκης, Ηλίας Νικολακόπουλος
- 06.06.2012 Τζένη Λιαλιούτη, *Πολιτισμικός αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα*
Συζητητής: Σωτήρης Ριζάς
- 27.10.2012 Χρήστος Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του κυβερνήτη Καποδίστρια: επανεξέταση κάποιων προσεγγίσεων*
Συζητητής: Δημήτρης Αρβανιτάκης
- 21.11.2012 Αλεξάνδρα Πατρικίου, *Όψεις της αξονικής και της συμμαχικής «Νέας Ευρώπης»: η ελληνική περίπτωση (1941-1944)*
Συζητητής: Φίλιππος Κάραμποτ
- 05.12.2012 Γιώτα Τουργέλη, *Μετανάστευση στην Αμερική και μετασχηματισμός της Πελοποννήσου (πρώτες δεκαετίες του 20ού αι.): μεθοδολογικά ζητήματα και πρώτες προσεγγίσεις*
Συζητητής: Γιάννης Παπαδόπουλος

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΩΝ-ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ

2011: Ίκαρος Μαντούβαλος, Κατερίνα Δέδε, Έλλη Δρούλια, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Σοφία Ματθαίου, Κώστας Μέκκας, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Αγγελική Χριστοδοπούλου

2012: Ίκαρος Μαντούβαλος, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Σοφία Ματθαίου, Κατερίνα Δέδε, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Έλλη Δρούλια, Κώστας Μέκκας, Ελένη Μπενέκη

Β'. Βιβλιοθήκη EMNE-Μνήμων, 2012-2013

Η συλλογή της βιβλιοθήκης της EMNE εμπλουτίστηκε την περίοδο Μάρτιος 2011 – Φεβρουάριος 2013 με 69 τίτλους βιβλίων και φυλλαδίων-ανατύπων. Η συνολική συλλογή ανέρχεται σε 2.954 τίτλους. Η συλλογή των serials, η οποία περιλαμβάνει τίτλους περιοδικών, εφημερίδων και βιβλιογραφικών σειρών διαφόρων οργανισμών, ανέρχεται σε 160 τίτλους. Η δανειστική κίνηση όλη τη χρονιά σημείωσε αύξηση, ειδικά σε σχέση με τα περιοδικά.

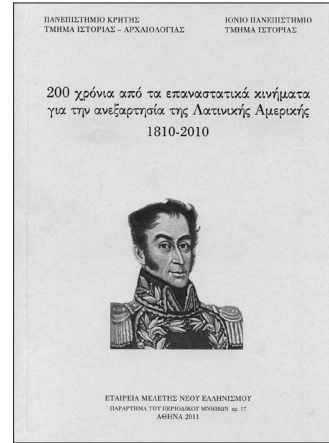
Η αναζήτηση της συλλογής της βιβλιοθήκης γίνεται από την Αργώ: *Περιβάλλον Πρόσβασης Πηγών Πληροφόρησης* του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, και ειδικότερα στη βάση *Βιβλιοθήκες Ανθρω-*

πιστικών Επιστημών στην Ελλάδα, στη διεύθυνση <http://argo.ekt.gr>. Στο ίδιο περιβάλλον πρόσβασης περιλαμβάνεται και η συλλογή των περιοδικών της βιβλιοθήκης της ΕΜΝΕ, στη βάση Συλλογές περιοδικών.

ΕΛΕΝΗ ΜΟΛΦΕΣΗ

Γ'. Εκδόσεις

Το 2011, στη σειρά *Παραρτήματα του περιοδικού Μνήμων* (αρ. 17), εκδόθηκε το βιβλίο *200 χρόνια από τα επαναστατικά κινήματα για την ανεξαρτησία της Λατινικής Αμερικής, 1810-2010, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Πανεπιστημιούπολη Ρεθύμνου, 19-20 Νοεμβρίου 2010)*, επιμέλεια: Μαρία Δαμηλάκου, Χρήστος Λούκος, 2011, 160 σ. Το βιβλίο παρουσιάστηκε από τους επιμελητές του στο πλαίσιο συναντήσεων-συζητήσεων της ΕΜΝΕ, στις 21 Δεκεμβρίου του 2011.

Δ'. Επιστημονικό εργαστήριο

Στις 3-4 Ιουνίου 2011 πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα Επιστημονικό Εργαστήριο με θέμα *Το έθνος πέραν των συνόρων: «Ομογενειακές» πολιτικές του ελληνικού κράτους*. Το εργαστήριο οργανώθηκε από την Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, το Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων και το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών *Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη* του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Σήμερα αναπτύσσεται ένας γόνιμος διάλογος ανάμεσα σε όσους διερευνούν τις «ομογενειακές» πολιτικές των κρατών είτε αυτές αφορούν ομοεθνοτικές μειονότητες που ζουν σε άλλα κράτη, είτε διασπορικές ομάδες. Οι ερευνητές εξετάζουν πώς τα κράτη συμβάλλουν με τις κατηγοριοποιήσεις και τις πολιτικές τους στη συγκρότηση «συγγενικών» εξωεδαφικών πληθυσμών, ποιες «ομογενειακές» ομάδες ορίζονται από τα κράτη ως δικές τους και ποιες αποκλείονται από την εθνική κοινότητα, κάτω από ποιες συνθήκες και γιατί, πώς και γιατί αλλάζουν οι επίσημοι ορισμοί στο χρόνο, πώς αντανακλώνται αυτές οι αλλαγές στο λόγο και στους θεσμούς. Διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους τα κράτη επηρεάζουν το αίσθημα του ανήκειν των πληθυσμών που ζουν εκτός της επικράτειάς τους και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση υπερ-κρατικών εθνοτικών δεσμών και διεθνικών ομάδων. Με βάση αυτόν τον προβληματισμό οργανώθηκε ένα επιστημονικό εργαστήριο, το οποίο εστίασε στις στρατηγικές

αντιμετώπισης «συγγενικών» εξωεδαφικών πληθυσμών –των «ομογενών» μειονοτήτων και των απόδημων ή της «διασποράς»– από το ελληνικό κράτος και στις διακυμάνσεις τους στο χρόνο. Η ιστορική μελέτη όψεων των αλλαγών που συντελούνται στις «ομογενειακές» πολιτικές του ελληνικού κράτους κατά το 19ο και 20ό αιώνα, η ανάλυση των λόγων που τις πλαισιώνουν ή τις νομιμοποιούν, καθώς και των παραγόντων που τις επηρεάζουν και ο εντοπισμός των στόχων τους, αποτέλεσαν αντικείμενο γόνιμης συζήτησης.

ΑΙΝΑ ΒΕΝΤΟΥΡΑ

EMNE-MNHΜΩΝ

ΤΑ ΣΑΡΑΝΤΑΧΡΟΝΑ ΜΙΑΣ ΣΠΟΥΔΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ*

Με το σημερινό τους μικρό αφιέρωμα, τα «Ενθέματα» τιμούν την Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού (EMNE), η οποία φέτος γιορτάζει τα σαράντα χρόνια από την ίδρυσή της, τονίζοντας, παράλληλα, την ανάγκη της διατήρησης τέτοιων εγχειρημάτων ως μείζον πολιτιστικό, αλλά και πολιτικό διακύβευμα.

Η EMNE –ο «Μνήμονας», όπως έχουμε συνηθίσει όλοι να την αποκαλούμε, από το όνομα του περιοδικού της– είναι μια συλλογικότητα, η οποία διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ενεργό σχέση της νεοελληνικής κοινωνίας με το παρελθόν της μέσω μιας πλούσιας δραστηριότητας: ομιλίες, συνέδρια, ημερίδες, ταξινόμησεις αρχείων και, βέβαια, το εκδοτικό της έργο. Ο *Μνήμων* αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ελληνικά ιστορικά περιοδικά: στις σελίδες των τριάντα έως σήμερα τόμων του έχουν φιλοξενηθεί πρωτοπόρες μελέτες, προσεγγίσεις, βιβλιοκρισίες, γραμμένες κατά το πλείστον από νέους ιστορικούς. Παράλληλα, τα δεκάδες βιβλία που εκδόθηκαν, κατάφεραν αφενός να καταστήσουν προσιτά κείμενα της σύγχρονης ξενόγλωσσης ιστοριογραφίας και αφετέρου να παρουσιάσουν εργασίες που προσεγγίζουν με υποδειγματικό τρόπο το αντικείμενό τους.

Σαράντα χρόνια μετά την ίδρυσή του, ο *Μνήμονας* βρίσκεται σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι. Η οικονομική στενότητα που δημιουργεί η σημερινή κρίση, και η εγκατάλειψη της υποστήριξης τέτοιων εγχειρημάτων από την Πολιτεία εντείνει τις ανησυχίες για την επιβίωσή του, ενώ οδηγεί και σε σημαντικές ανακατατάξεις στη φυσιογνωμία του, όπως η διαδικτυακή, πλέον, έκδοση του περιοδικού *Μνήμων*. Ζητήσαμε από τον Τριαντάφυλλο Σιχλαβενίτη, από τα ιδρυτικά μέλη της Εταιρείας, να μας μιλήσει για τη σημερινή κατάσταση, ενώ δύο από τα νεότερα μέλη της Εταιρείας, η Κατερίνα Δέδε και ο Ίκαρος Μαντούβαλος, αναφέρονται σε επιμέρους σημαντικές πτυχές της δραστηριότητάς του.

* Αναδημοσιεύεται από τα «Ενθέματα» της εφημ. *Αυγή*, 9 Οκτωβρίου 2011.

«Μέχρι τα σαράντα του»...

Στους προηγούμενους εορτασμούς των είκοσι και των τριάντα χρόνων είχαμε την ευκαιρία να ιστορήσουμε την ίδρυση και την πορεία της Εταιρείας μας και του περιοδικού μας και την άνεση να αναστοχαστούμε γι' αυτά και να φανταστούμε τη μελλοντική τους πορεία στο πλαίσιο των ιστορικών σπουδών μας. Όλα σχεδόν εκείνα τα κείμενα των αναδρομών και των λόγων θησαυρίστηκαν στην *Εικοσαετία 1971-1991* του 1992 και στους τόμους 14 (1992) και 25 (1993) του περιοδικού μας.

Κάτω από διαφορετικούς και δύσκολους όρους, που επιβάλλει η σημερινή πραγματικότητα της οικονομικής κρίσης, η οποία απειλεί να αναβαθμιστεί σε εθνική, καλούμαστε να το πράξουμε και τώρα, με το ερώτημα της επιβίωσης ενός εξαρχής αδύνατου οργανισμού, που ήταν η Εταιρεία μας, καθώς δεν νοιάστηκε να αναζητήσει προσβάσεις, συμμαχίες και μονιμότερα στηρίγματα στην κοινωνία, πέρα από εκείνα που εξασφάλιζαν, ίσα-ίσα, τους πόρους για το νοίκι του υπογείου, τα λίγα λειτουργικά έξοδα και τις εκδοτικές δαπάνες για το περιοδικό και τα βιβλία. Όμως έτσι, χωρίς δεσμεύσεις, τα άλλα ήταν υπόθεση της συλλογικότητάς μας και των ατέλειωτων ωρών θελοντικής δουλειάς δεκάδων νέων ανθρώπων τεσσάρων δεκαετιών και κάποιων που ξεχάστηκαν και τους πήραν τα χρόνια στο συντροφικό ταξίδι.

Και οι ιδρυτές και οι συνεχιστές αυτής της προσπάθειας νομίζω ότι κινηθήκαμε από την πίστη και την επιθυμία για την αλλαγή των όρων της παιδείας, της επιστημονικής κατάρτισης και της επαγγελματικής ενασχόλησης με την ιστορία και τους άλλους επιστημονικούς κλάδους έρευνας του παρελθόντος. Ύστερα ερχόταν η ουσιαστική αμφισβήτηση των αφόρητων αφηγημάτων με τους μύθους και τα στερεότυπα, τις άγνοιες και τις ρητορείες, που συσσωρεύσαν οι παντοδύναμες ιδεολογικές ανάγκες του παρελθόντος και του οργανωμένου συστημικού παρόντος. Πώς να τα νικήσει όλα αυτά ο μοναχικός αυτοδιδασκτισμός, αν δεν δημιουργούνταν συλλογικότητες με κανόνες και αρχές, αλλά χωρίς προκαθορισμένα μέτρα και καπελώματα του ενός ή των κάποιων, για να χωρούν όλοι και καθένας με το δικό του μέτρο και τη συμβολή του στο διάλογο, σε ένα ελεύθερο πεδίο ιδεών.

Ύστερα από σαράντα χρόνια και με μια πρωτόγνωρη για τον τόπο μας δημιουργία υποδομών, ανάπτυξη πανεπιστημιακών και ερευνητικών θεσμών, ανάδειξη τόσων ανθρώπων με σπουδές και τίτλους και με πολύτιμο απόκτημα τις δημιουργικές προοπτικές που άνοιξε η μεγάλη επανάσταση της πληροφορικής στην αναζήτηση της γνώσης, η γενικευμένη κρίση και η αναζήτηση των αιτιών της, σε συνδυασμό με την εναγώνια αναζήτηση άμεσης διεξόδου, ενώ η κρίση μαίνεται, απαξιώνουν βεβαιότητες και βάζουν ερωτηματικά για την ποιότητα και τη χρησιμότητα των αποτελεσμάτων της τεσσαρακονταετίας που

πέρασε. Όλο και περισσότερο (και όχι πάντα δίκαια) η αποτυχία αποδίδεται στη διαβρωτική δράση ατομικοτήτων, μεμονωμένων ή συνασπισμένων, που ακύρωσαν προσπάθειες για συλλογικές δράσεις, σχέδια και λύσεις, άλωσαν θεσμούς, στήριξαν στρεβλούς μηχανισμούς και πρακτικές, εμποδίζοντας να βρεθούν κοινοί δρόμοι στην πορεία της κοινωνίας.

Αυτή την ίδια ώρα του εορτασμού των σαράντα χρόνων της συλλογικότητας του Μνήμονα δίνεται ευκαιρία αναστοχασμού με το ερώτημα για την αξία του παραδείγματός του και θα ήμουν ευχαριστημένος να το απαντήσουν οι νέοι άνθρωποι που τον πλακισιώνουν και θα καθορίσουν την αναγκαιότητα της ύπαρξής του και την πορεία του.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Οι συναντήσεις της Τετάρτης

Η πρώτη επαφή μου με τον Μνήμονα ήταν στην ηλικία των 25 χρόνων, όταν δηλαδή είχα αρχίσει τις μεταπτυχιακές μου σπουδές στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το αναρτημένο στα γραφεία καθηγητών πρόγραμμα των δεκαπενθήμερων συναντήσεων της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού δεν ακούσε από μόνο του για να με κινητοποιήσει και να με οδηγήσει στα γραφεία της, όπου λάμβαναν χώρα οι συζητήσεις-ομιλίες της Τετάρτης. Αν και την περίοδο εκείνη αναζητούσα επιστημονικούς χώρους και συλλογικότητες, όπου η ανασύσταση και η προσέγγιση του παρελθόντος θα γίνονταν έξω και πέρα από τη λογική του απονευρωμένου ακαδημαϊσμού, η προσωπική επιθυμία να απεγκλωβιστώ από το στενό, θεσμικό πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών ήταν σχεδόν αδύναμη και υποτονική και για τον λόγο αυτό ατελέσφορη. Η προτροπή κάποιων φωτισμένων πανεπιστημιακών δασκάλων προς όλους εμάς, τους εκκολαπτόμενους ερευνητές, να συμμετάσχουμε ως ακροατές στις ανακοινώσεις της Τετάρτης δεν έβρισκε εξ αρχής ευήχοα ώτα, αφού προσέκρουε σ' έναν εμπεδωμένο στις συνειδήσεις μας μύθο: ο *Μνήμων* ανέδουε το άρωμα ενός ελιτισμού, μιας κλειστής ομάδας ιστορικών που κρατούσε ερμητικά κλειστή τη θύρα της συλλογικότητάς της.

Ωστόσο, οι μύθοι υπάρχουν για να καταρρίπτονται. Τον Οκτώβριο του 1996 αποφάσισα να διαβώ για πρώτη φορά το κατώφλι των γραφείων της Εταιρείας στην οδό Ζωσιμίου 11· ενός υπόγειου χώρου 150 τ.μ., ολίγον απόκοσμου, διαπερασμένου από υγρασία, όπου η αίσθηση της επιβεβλημένης απόλυτης σιωπής μου δημιούργησε συνειρμικά την εικόνα πειραματικής σκηνης θεάτρου. Τραπεζάκια και καθίσματα, βιβλία τοποθετημένα σε ράφια και πάγκους, βυθισμένα στο ημίφως που εξέπεμπαν τα φωτιστικά οροφής, συνθέταν το όλο σκηνικό. Όταν έφθασα, ο ομιλητής είχε ήδη ξεκινήσει την ανακοίνωσή του, παρουσιάζο-

ντας σε γενικές γραμμές το θέμα του. Μετά το τέλος της ομιλίας ακολούθησε συζήτηση πάνω σε ζητήματα που ο ίδιος είχε θέσει ρητά ή υπόρρητα. Τις ερωτήσεις και τις επισημάνσεις του ακροατηρίου, που άλλοτε ήταν απλοϊκές και επιδερμικές και άλλοτε εύστοχες και καιρίες, διαδέχονταν οι απαντήσεις και τα σχόλια του εισηγητή.

Πολλούς από όσους παρευρέθηκαν εκείνη τη βραδιά έτυχε να συναντήσω ξανά και άλλες Τετάρτες στα γραφεία της Εταιρείας, όπου οι επισκέψεις μου πύκνωναν χρόνο με τον χρόνο, ενώ η εξοικείωση με τον χώρο και τους ανθρώπους του ανατροφοδοτούσε τη σχέση μου με τη νεότερη και σύγχρονη ιστοριογραφία. Δέκα χρόνια αργότερα, στις αρχές του 2007, η ενεργότερη συμμετοχή μου στις δραστηριότητες του Μνήμονα, μέσα από τη συμμετοχή μου στο ΔΣ και την Επιτροπή Παρουσιάσεων, μου επέτρεψε να γνωρίσω καλύτερα και πιο συστηματικά τους στόχους, τις επιδιώξεις και τις αρχές του.

Η συνύπαρξη διαφορετικών αντιλήψεων και οπτικών κάθε άλλο παρά εμπόδιο αποτελούσε στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο εσωτερικό της Επιτροπής Παρουσιάσεων, της οποίας είμαι μέλος τα τελευταία τέσσερα χρόνια. Περήφανα για τη συνολική πορεία των συναντήσεων της Τετάρτης, για τον ανοικτό και δημοκρατικό τους χαρακτήρα, η Επιτροπή Παρουσιάσεων αναζητούσε και αναζητά κάθε φορά εναλλακτικές λύσεις που να οδηγούν σε ανανέωση ιδεών και ανθρώπινου δυναμικού. Μόνιμη επωδή στις συζητήσεις μας αποτελεί η προσέλευση νέων ανθρώπων, είτε από τον χώρο της ιστορίας, είτε από άλλους συγγενείς επιστημονικά κλάδους, που επιθυμούν να παρουσιάσουν τα αποτελέσματα της δουλειάς τους, το αντικείμενο της διδακτορικής τους διατριβής, τα πορίσματα και τις μεθόδους της έρευνάς τους. Η εικόνα του ολιγομελούς ακροατηρίου, που τα τελευταία χρόνια λαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις, συνδέεται με μια ευρύτερη ανησυχία για το μέλλον της Εταιρείας, της οποίας η ταυτότητα συμπυκνώνεται μεταξύ άλλων στη μακρόχρονη διατήρηση ενός χώρου συνεύρεσης ιστορικών και μη, που έχουν κοινή αντίληψη της ιστορίας και αισθάνονται την επιθυμία να επικοινωνούν μεταξύ τους.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να σταθώ σε μια διαπίστωση που συνιστά εν πολλοίς κοινό τόπο για εμάς τους ιστορικούς: το αιτούμενο των παρουσιάσεων, που δεν είναι άλλο από το να αναδεικνύει την ιστορία σε αντικείμενο δημόσιας συζήτησης και προβληματισμού, μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από την ενθάρρυνση του κριτικού διαλόγου της ιστορίας με ποικίλους διανοητικούς χώρους (τη φιλοσοφία, την κοινωνιολογία, τη λογοτεχνική κριτική, τις πολιτισμικές σπουδές κτλ.). Σεβόμενοι τη φυσιογνωμία της EMNE, προσπαθούμε να εμβολιάσουμε τη βιωμένη αυτή συλλογικότητα με προτάσεις και ιδέες που θα συμβάλουν στην ανανέωσή της και στη διεύρυνση του πεδίου δημόσιου διαλόγου της τόσο με άλλες ιστορικές κοινότητες όσο και με την κοινωνία ευρύτερα. Σε αυτή την προσπάθεια η πρωτοτυπία και καινοτόμες παρεμβάσεις θα μπορούσαν να έχουν

τη δική τους θέση, πολύ περισσότερο, μάλιστα, όταν εξυπηρετούν αφενός τη συνειδητοποίηση της κοινωνικής χρήσης της επιστήμης της ιστορίας και αφετέρου την εξωστρεφή παρουσία του Μνήμονα στα κοινωνικά τεκταινόμενα.

ΙΚΑΡΟΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΣ

Βήματα ψηφιακά και πραγματικά

Οι φίλοι του Μνήμονα γνωρίζουν ότι η σχέση του με την ψηφιακή τεχνολογία υπήρξε μέχρι τώρα κάπως ασταθής. Και εξηγούμαι, προς άρσιν παρεξηγήσεων: Παρότι έκανε το πρώτο του ψηφιακό βήμα σχετικά νωρίς, κατασκευάζοντας την ιστοσελίδα του, δεν υπήρξαμε ενθαρρυντικοί, αφού δεν την «αγκαλιάσαμε» πραγματικά. Βρισκόταν πάντα κάπου στο πλάι των ενδιαφερόντων και της μέριμνάς μας, σαν έναν γνωστό που τον σκεφτόμαστε πού και πού αλλά σπάνια τον παίρνουμε τηλέφωνο κι ακόμα πιο σπάνια επιδιώκουμε να τον συναντήσουμε. Υπήρξαμε περισσότερο ενθαρρυντικοί στη χρήση, λίγα χρόνια αργότερα, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που, παρά τις όποιες ενστάσεις υπήρξαν, επέτρεψε την ταχύτερη και άμεση επικοινωνία με τα μέλη και τους φίλους του, αλλά κι αυτό το αντιμετωπίσαμε κάπως αδιάφορα ως ένα απόλυτα φυσικό γεγονός. Σήμερα όμως το περιοδικό *Μνήμων*, μετά από μια σειρά από δειλά βήματα, κάνει το μεγάλο άλμα και περνά στην ψηφιακή έκδοσή του. Και σ' αυτό του το άλμα οφείλουμε να είμαστε απόλυτα ενθαρρυντικοί. Η απόφαση αυτή ήταν δύσκολη, καθώς υπήρχαν σοβαρές ενστάσεις στο εσωτερικό του. Κι αυτό γιατί ο Μνήμονας –οι άνθρωποί του δηλαδή– δεν είναι στην πλειονότητά τους εικοσάχρονοι νεαροί απόλυτα εξοικειωμένοι με τις νέες τεχνολογίες. Είναι περισσότερο άνθρωποι του χαρτιού, του τυπωμένου κειμένου και της φροντίδας που αυτό απαιτεί. Κάθε απομάκρυνση από το χαρτί έμοιαζε κάποιες φορές με «οπισθοχώρηση» και ενδεχομένως με «έκπτωση». Η μάχη αυτή δεν ήταν εύκολο να κερδηθεί. Αλλά τελικά κερδήθηκε γιατί (όσοι συμμετέχουν το ξέρουν καλά) στον Μνήμονα καμία μάχη δεν είναι εκ των προτέρων χαμένη.

Η απόφαση αυτή για το πέρασμα στην ψηφιακή έκδοση αποτελεί την υγιή αντίδραση μιας συλλογικότητας που μετρά σαράντα χρόνια ζωής και που δηλώνει την απόφασή της να συνεχίσει να υπάρχει κάτω από τις δύσκολες σημερινές συνθήκες, αλλά να υπάρχει με τους δικούς της όρους. Κι αυτό σημαίνει ότι ο *Μνήμων* στη νέα του ψηφιακή εποχή θα συνεχίσει να τηρεί τις υψηλές προδιαγραφές που έχει θέσει ως τώρα (τόσο από άποψη περιεχομένου όσο και από άποψη αισθητικής), με μόνη διαφορά ότι πλέον οι αναγνώστες του θα τον ξεφυλλίζουν ηλεκτρονικά, ενώ κάποιοι «αμετανόητοι» θα τον τυπώνουν.

Παρότι δεν μπορώ πλέον να κατατάσσω τον εαυτό μου στη λεγόμενη «νέα

γενιά»), βρίσκω άσκοπη την γκρίνια ότι οι νέοι, και ειδικότερα οι φοιτητές, καταφεύγουν ολοένα και συχνότερα στην πηγή του διαδικτύου αλιεύοντας διάφορες αντιεπιστημονικές «σαβούρες». Κι αυτό για δύο λόγους: Πρώτον, διότι το διαδίκτυο, λόγω όγκου, έχει προφανώς χιλιάδες «σαβούρες» αλλά δεν έχει μόνο τέτοιες. Και δεύτερον, γιατί απορρίπτοντας εκ των προτέρων τη χρήση του διαδικτύου είναι σαν να κλείνουμε τα μάτια στο μέλλον. Αφού λοιπόν οι νέοι χρησιμοποιούν και θα συνεχίσουν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, ο εναλλακτικός δρόμος είναι να «επιτεθούμε» στην όποια «σαβούρα» και να παρέχουμε διαδικτυακά όσο το δυνατόν περισσότερο έγκυρο επιστημονικό υλικό. Υπό αυτό το πρίσμα, ο *Μνήμονας* περνάει σήμερα στην «επίθεση»...

Κλείνοντας, δύο ακόμα λόγια. Θα συνεχίσω να κατεβαίνω βήμα βήμα τα σκαλάκια της Ζωσίμου τις Τετάρτες, να περιμένω κάθε φορά τον επόμενο τόμο του περιοδικού και τις όλο και πιο σπάνιες εκδόσεις του. Χαίρομαι που υπάρχει ένα τέτοιο ιδιότυπο σχολείο στο οποίο παίρνει κανείς μαθήματα δημοκρατίας (δεν χρειάστηκε ποτέ να είναι κανείς «κάποιος» ή «κάποιου») για να μιλήσει ή να ρωτήσει), ήθους (όσο παρωχημένο κι αν ακούγεται), τυπογραφικής τέχνης, αλλά, πάνω απ' όλα, ιστορίας. Της ιστορίας όμως ως συνόλου. Αν στον κάμπο της ιστορίας ο καθένας καλλιεργεί το δικό του χωράφι, δεν γίνεται να είναι αδιάφορος για την καλλιέργεια του γείτονα και του παραδιπλανού του, καθώς από τις διαφορετικές καλλιέργειες θα προκύψουν νέες ποικιλίες. Ο *Μνήμονας* δεν ύψωσε ποτέ φράχτες. Αντίθετα, προσπάθησε να ανοίξει δρόμους προς όλα τα χωράφια. Και μόνο γι' αυτό το τόσο σπάνιο μάθημα, η ανάγκη διατήρησής του είναι περισσότερο από επιβεβλημένη.

KATEPINA ΔΕΔΕ

ΜΝΗΜΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ

Στις 12 Μαΐου 2012 έφυγε από τη ζωή η Αικατερίνη Κουμαριανού, «πλήρης ημερών», όπως σημείωσαν οι νεκρολογίες της, που δημοσιεύθηκαν στον τύπο. Πράγματι υπήρξε πλήρης, όχι μονάχα ημερών αλλά και πολλών άλλων πραγμάτων. Η επιστημονική της παρουσία, από την ιστορία των ιδεών στον Διαφωτισμό, από τον περιηγητισμό στην ιστορία του τύπου, από το βιβλίο στη μελέτη και έκδοση αλληλογραφιών αλλά και στη χαρτογραφία, καθώς και όλα τα πεδία με τα οποία καταπιάστηκε, είναι το πρώτο από αυτά. Αντίστοιχη ήταν η παρουσία της στο δημόσιο βίο και τη γενικότερη πνευματική ζωή του τόπου. Στη μακρά ζωή της υπήρξε πάντοτε ενεργή πολίτις, ακόμη και στη διάρκεια χρόνων δύσκολων.

Η πορεία της υπήρξε μέχρι το τέλος εντυπωσιακή. Η ενεργητικότητα, η διαρκής ενασχόλησή της με τα πράγματα που την ενδιέφεραν, η φρεσκάδα και το καθαρό μυαλό της, η προθυμία της να συζητήσει και να προσφέρει γνώσεις, η ευκολία με την οποία σήκωνε το τηλέφωνο για να βοηθήσει όποιον της το ζητούσε και να λύσει πρακτικά ζητήματα, η κομψότητα των τρόπων της, όλα αυτά, γνωστά στους φίλους και τους οικείους της, εντυπωσίαζαν όποιον την πρωτογνώριζε. Ωστόσο, κάθε άλλο παρά αυτονόητα είναι αυτά στον κόσμο της λογιοσύνης και της επιστήμης γενικότερα. Εκείνη ήταν που τα έκανε να μοιάζουν έτσι, οι «ιδιές της πλάτες» ήταν εκείνες που μπόρεσαν να αντέξουν βάρη όχι μόνο δικά της αλλά και άλλων πολλών, και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία.

Η Αικατερίνη Κουμαριανού προσέφερε πολλά στην ιστοριογραφία της χώρας μας. Η προσφορά της, ωστόσο, δεν εξαντλείται στον αριθμό και την ποιότητα των δημοσιευμάτων της. Υπάρχει και μια άλλη παράμετρος που δύσκολα ανιχνεύεται, αλλά που, ωστόσο, βρίσκονται πολλοί για να τη μαρτυρήσουν. Πέρα από την επιστήμη, δίδαξε, σε όσους είχαν την τύχη να την συναναστραφούν και να μαθητεύσουν δίπλα της, αξίες ακόμη μεγαλύτερης εμβέλειας. Το βαθύτερο νόημα της λέξης *Κυρία* και πώς αυτό μεταφράζεται στην καθημερινότητά μας είναι κάτι που εκείνη το έδειξε σε υπερθετικό βαθμό.

Ο *Μνήμων* και η Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού διατηρούσαν στενές σχέσεις με την Αικατερίνη Κουμαριανού. Ο τόμος *Δρόμοι κοινοί. Μελέτες για την κοινωνία και τον πολιτισμό*, αφιερωματικός στην ίδια, ο οποίος κυκλοφόρησε το 2009 στη σειρά των Παραρτημάτων του περιοδικού, αποτελούν ένα μικρό δείγμα της αμοιβαίας εκτίμησης. Στον τόμο αυτό μπορεί κανείς να βρει βασικά στοιχεία της βιογραφίας της καθώς και πλήρη αναγραφή των δημοσιευμάτων της, ώστε να αποτυπώνεται και με τη γλώσσα των αριθμών το έργο της.

Πολλοί από μας υπήρξαμε μαθητές της, ενώ άλλοι ευεργετήθηκαν ποικιλοτρόπως από την ίδια. Δεν χάσαμε μόνο μια Δασκάλα αλλά και μια φίλη, έναν άνθρωπο που ξέραμε πως, οποτεδήποτε τον χρειαστούμε, θα είναι εκεί, πρόθυμη να συνεισφέρει σε οτιδήποτε της ζητηθεί. Καλό της ταξίδι...

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΦΟΥΝΗΣ

ANTIO ΜΑΡΘΑ ΜΑΣ

Ξημερώνοντας Χριστούγεννα έφυγε από κοντά μας η Μάρθα Πύλια, μετά από δεκάχρονη άνιση μάχη με τον καρκίνο. Όχι, δεν το περιμέναμε οι φίλοι της τόσο σύντομα, μας ξεγέλασε το ανίατο θανατικό. Όταν μπήκε για τελευταία φορά στο νοσοκομείο, πιστεύαμε ότι θα ήταν άλλη μια από τις εξετάσεις και θεραπείες ρουτίνας. Δεν το περίμενε ούτε η ίδια, θαρραλέα και μαχητική στη ζωή όσο και στην αρρώστια της, την οποία αντιμετώπιζε ψύχραιμα και ορθολογικά, με το ιδιαίτερο εκείνο καυστικό χιούμορ της, «το πειραιώτικο τσαγανό της», όπως η ίδια τόνιζε χαριτολογώντας και με θαυμαστή ενεργητικότητα. Είχε, άλλωστε, τόσα σημαντικά πράγματα να κάνει: Δίδασκε ως επίκουρη καθηγήτρια Οθωμανικής Ιστορίας στο Τμήμα Παρευξείνιων Γλωσσών και Πολιτισμών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Κομοτηνής, έχοντας επίσης εκλεγεί με τη Συσπείρωση μέλος της Διοικούσας Επιτροπής της ΠΟΣΔΕΠ. Στη ζωή της τοπικής κοινωνίας της Ροδόπης και στα προβλήματά της συμμετείχε ως ενεργή πολίτις, θέτοντας υποψηφιότητα με τον ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2009. Η αριστερή της τοποθέτηση (ήδη από τα μαθητικά της χρόνια στη ΔΗΜΑΚ) και η αγάπη της για την ιστορία (τη διατριβή της για τους προεστούς της Πελοποννήσου εκπόνησε στη Σορβόνη με τον Σπύρο Ασδραχά) την οδήγησαν στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, όπου εκλέχτηκε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου των Φίλων των ΑΣΚΙ, και στο περιοδικό *Τα Ιστορικά*, όπου ήταν μέλος της Συντακτικής Επιτροπής. Με την ιστορία αλλά και με τη λογοτεχνία ασχολήθηκε ως μέλος της ομάδας σύνταξης των «Αναγνώσεων» της *Αυγής*, όπου επί οκτώ συνεχόμενα χρόνια οργάνωνε το ετήσιο αφιέρωμα «Διαδρομές εθνικού προσδιορισμού» στην 25η Μαρτίου, σε πείσμα του αντιδραστικού και ανιστορικού κλίματος, το οποίο δεν την άφησε αλώβητη. Στους ανθρώπους του Μνήμονα ήταν γνωστή και αγαπητή από τις συναντήσεις της Τετάρτης, όπου ερχόταν, όταν κάτι την ενδιέφερε. Η έντονη αυτή δραστηριότητα και η ασθένειά της δεν την απομάκρυναν από τους φίλους της· την έφερναν, αντιθέτως, πιο κοντά, ιδίως με όσους μοιραζόταν κοινά βιώματα, ενδιαφέροντα και έγνοιες, βρίσκοντας χρόνο για τον καθένα ξεχωριστά και για όλους μαζί. Ένας «αντί αφιερώματος» τόμος των *Ιστορικών* και η δημοσίευση των γραπτών που άφησε, είναι το ελάχιστο αντίδωρο για τη φιλία μας. Θα μας λείψεις, αγαπημένη μας Μάρθα...

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ

ΜΑΝΟΣ ΧΑΡΙΤΑΤΟΣ

Μόνο το εφήμερο διαρκεί
ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΙΟΝΕΣΚΟ

Στο εγχείρημα της ίδρυσης του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, τη δεκαετία του '60, ο Μάνος Χαριτάτος είχε μαζί του τον επίσης εικοσάχρονο φίλο του Δημήτρη Πόρτολο. Η καθημερινότητα της λειτουργίας, ο τόνος στους χώρους του ΕΛΙΑ και η εικόνα του οργανισμού στους κόλπους της ελληνικής ερευνητικής κοινότητας συνδέθηκε κυρίως με την προσωπικότητα του πρώτου. Εμφορούμενος ο ίδιος από τη χαρά της ζωής, που τον έκανε αεικίνητο, και από μια γενναιοδωρία όχι δεδομένη μεταξύ των συλλεκτών, εγκαθίδρυσε μεταξύ νέων και παλαιών μελετητών την πεποίθηση ότι στον χώρο του ΕΛΙΑ, εκτός από αμέσως και ευκόλως (συχνά και αδαπάνως) προσβάσιμο υλικό για τις αναζητήσεις τους, θα συναντούσαν ένα δίκτυο επιστημονικών επαφών, στο κέντρο των οποίων στεκόταν ο πρόεδρος του ΕΛΙΑ, συντονίζοντάς τες με εξαιρετική επιτυχία.

Ιδρυτικός στόχος του ΕΛΙΑ είναι η διάσωση, συλλογή, ταξινόμηση, μελέτη και έκδοση αρχαιακού και έντυπου υλικού του 19ου και 20ού αιώνα, το οποίο αφορά κυρίως στην ιστορική εξέλιξη και πνευματική ανάπτυξη της Ελλάδας. Παράλληλα, στοχεύει στη στήριξη της έρευνας και τη διάδοση της γνώσης και της πληροφορίας όσον αφορά ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών και ακαδημαϊκών κατευθύνσεων. Οι στόχοι αυτοί επιδιώχθηκαν απαρέργλιτα στις δεκαετίες που διανύθηκαν και δεν διαφοροποιήθηκαν μετά την πρόσφατη ενσωμάτωση του Αρχείου στο Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας.

Το πρωτογενές ενδιαφέρον του οργανισμού για όλο το φάσμα της ιστορίας προσωποποιούνταν στην άοκνη δράση του Μάνου Χαριτάτου. Συλλέκτης με οικογενειακή παράδοση, ήταν ο ίδιος τόσο ανοικτός όσον αφορά στις συλλογές του, ώστε έπειθε κατόχους αρχαιακού υλικού να το εμπιστευθούν στο ΕΛΙΑ, γιατί γνώριζαν ότι θα παραμένει διαθέσιμο στην έρευνα. Πολυάριθμα αρχεία ιστορικών προσωπικοτήτων, όπως οι Ελευθέριος Βενιζέλος, Χαρίλαος Τρικούπης και Γεναίος Κολοκοτρώνης, και λογοτεχνικά αρχεία, όπως των Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, Στρατή Τσίρκα, Γιάννη Σκαρίμπα και Γιώργου Σαχτούρη, προσκτήθηκαν για να εξυπηρετήσουν την πρόοδο της ιστορίας και της φιλολογίας. Ως συλλέκτης ήξερε να αναζητήσει αρχαιακό, βιβλιακό υλικό και αντικείμενα εκεί που συχνά κατέληγαν, εξασφάλιζε μια συνεχή εισροή υλικού και η έλλειψη χώρου ήταν για το ΕΛΙΑ ένα διαρκές ζήτημα.

Αλλά ο υλικός πολιτισμός κάθε άλλο παρά περιφρονούνταν. Κεντρικό προσωπικό ενδιαφέρον του Μάνου Χαριτάτου –ανταγωνιζόμενο τον Τύπο και τις εκδόσεις του 19ου αιώνα– ήταν τα εφήμερα. Ο όρος περιγράφει ένα ευρύ φάσμα τεκμηρίων, εντύπων ή αντικειμένων, που παρήχθησαν για να καλύψουν ανάγκες

της καθημερινής ζωής και προορίζονταν να έχουν βραχεία μόνο διαδρομή στα χέρια των χρηστών τους. Αντικατοπτρίζουν όμως συνήθειες, ήθη και προτιμήσεις παρελθουσών περιόδων του ιστορικού βίου με τρόπο που τα περισσότερα από τα τεκμήρια της «επίσημης» ιστορίας δεν καταφέρνουν. Τέτοιου είδους τεκμήρια συλλέγονται παγκοσμίως –σε ξένες βιβλιοθηκές συγκροτούν αυτόνομες συλλογές– για την αξία τους ως πηγή της οικονομικής και της κοινωνικής ιστορίας, για την αισθητική/καλλιτεχνική τους αξία ή, απλώς, ως υποβλητικά ενθυμήματα του παρελθόντος.

Ο Μάνος Χαριτάτος συνέλεγε σπαράγματα της καθημερινότητας όχι με το ενδιαφέρον του εθνολόγου ή του ανθρωπολόγου αλλά ως ένα δυναμικό corpus πηγών για την ανασυγκρότηση της ιστορίας της καθημερινότητας και του υλικού πολιτισμού της αστικής ζωής, της Αθήνας κυρίως, κλάδων της οικονομίας ή ιστοριών εταιρειών. Πολλαπλά πολιτιστικά προϊόντα, παραχθέντα όχι μόνον απευθείας από το ΕΛΙΑ αλλά από σειρά φορέων, εταιρειών και ιδιωτών επιστημόνων, βασίσθηκαν σ' αυτό το ευρύ φάσμα δειγμάτων υλικού πολιτισμού. Παρόμοιο υλικό τεκμηρίωσε ουσιαστικά ή συμπλήρωσε σοβαρά την ιστορία του ελληνικού τσιγάρου, της ελληνικής ποτοποιίας, της ελληνικής ναυτιλίας και άλλες πτυχές της νεοελληνικής ιστορίας, ενώ αποδείχθηκε χρήσιμο ως σκηνογραφικό υλικό για σειρά αναπαραστάσεων, μουσειακών και άλλων, παρελθουσών περιόδων της ελληνικής ιστορίας. Η έκθεση «Η Αθήνα στο γύρισμα του αιώνα» το 1985 και η δημοφιλής έκθεση «Η Αθήνα των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913» το 1993 συνέβαλαν σε μια εποπτική διαδικασία πρόσληψης της ιστορικής μνήμης. Η συλλογή εφήμερων του ΕΛΙΑ αποτελείται από διαφημιστικά ημερολόγια τοίχου, συσκευασίες τροφίμων ή ενδυμάτων, προεκλογικές αφίσες και φυλλάδια, μετοχές και ομολογίες, διπλώματα και ποικίλα τεκμήρια του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού βίου. Το ψηφιοποιημένο, ηλεκτρονικά προσβάσιμο, υποσύνολό της αριθμεί 3.000 τεκμήρια του 19ου και κυρίως του 20ού αιώνα και αφορά σε 145 λήμματα.

Ο Μάνος Χαριτάτος πήρε μαζί του, φεύγοντας, ένα αναγκαίο κτέρισμα: ένα μολυβένιο στρατιωτάκι. Προβιβάζοντας την αξία των σκόρπιων εφήμερων, η συμβολή του στην αυτοσυνειδησία του σύγχρονου ελληνισμού κάθε άλλο παρά εφήμερη υπήρξε, όσον αφορά στη συγκέντρωση πρώτης ύλης για μια ανασύνθεση της εικόνας του.

ELENI MIENEKH